

NA POSLJEDNJEM RATNOM ZADATKU

Odmah poslije oslobođenja Sarajeva, Operativni štab grupe korpusa namjeravao je da sa 3. korpusom prosiječe odstupnicu neprijateljevim snagama u dolini Bosne, između Maglaja i Žepča." Ali, kada je 38. divizija krenula prema Maglaju, uslijedilo je naređenje da se najhitnije povrati u Sarajevo i smijeni 4. diviziju 5. korpusa, a dio snaga da rasporedi u rejone Vareša, Zenice i Blažuja, sa zadatkom kontrole tog terena. Istom zapoviješću (od 12. aprila) je predviđeno da 27. divizija izvrši »... dodijeljeni zadatak u dolini Bosne ka Brodu uz sadejstvu sa II armijom i 53 divizijom, a potom neka se vrati u Tuzlu sa zadatkom kontrole terena Majeвица - Doboj - Maglaj«. ²⁾

Tako je u vrijeme kada je počinjala ofanziva Jugoslovenske armije 3. korpusu dodijeljen zadatak obezbjeđenja regiona Sarajeva, doline Bosne i tuzlanskog basena. Još 7. aprila je naređeno 37. diviziji 2. korpusa da krene iz Sarajeva i po jednu brigadu rasporedi u Višegrad, Vlasenicu i Srebrenicu radi kontrole tog dijela istočne Bosne u saradnji sa jedinicama Knoja. ³⁾ Nešto kasnije, 24. aprila, takođe je i 53. divizija upotrijebljena za obezbeđenje srednje i zapadne Bosne i uključena u sastav 3. korpusa. ⁴⁾

To zadržavanje i ojačavanje 3. korpusa, kao i upotreba 37. divizije u istočnoj Bosni, bili su diktirani potrebom da se obezbijede komunikacijski pravci (Zvornik - Tuzla - Doboj - Banja Luka, i drugi) na koje se naslanjala 2. armija u svom nadiranju na zapad, osigura nesmetani rad važnih industrijskih predu-

1) Zbornik NOR, IV/34, naređenje operativnog štaba grupe korpusa od 7. 4. 1945, dok. br. 106.

2) Isto, zapovijest operativnog štaba grupe korpusa od 12. 4. 1945, dok. br. 117.

3) Isto, cit. dok. br. 106.

4) Isto, naredba operativnog štaba grupe korpusa od 24. 4. 1945. dok. br. 136.

zeća (željezara u Zenici i Varešu, i dr.) i rudnika uglja (Kakanj, Breza i dr.), uspostavi saobraćaj u dolini Bosne i unište preostale relativno još brojne snage četnika, ustaša, zelenog kadra i milicije koje su se održale u manjim ili većim grupama u mnogim krajevima Bosne i Hercegovine. Iako su bile zahvaćene raspadanjem i demoralizacijom, sve te grupe su bile prepreka sređivanju prilika u oslobođenim krajevima i funkcionisanju sistema narodnih vlasti. U njihovim redovima bilo je dosta onih koji su počinili zločine prema narodu i koji su bili nepomirljivi protivnici revolucionarnog preobražaja koji se u Jugoslaviji izvršio tokom narodnooslobodilačkog rata. Zbog toga ti kvislinški ostaci, iako su izgubili rat, nisu prekinuli oružanu borbu protiv nove Jugoslavije. Uzaludno su se nadali da će uskoro izbiti sukob između zapadnih saveznika, najjednoj strani, i SSSR, na drugoj strani, ili pak da će zapadni saveznici intervenirati u Jugoslaviji radi zaštite svojih interesa i uspostavljanja buržoaskog poretka i monarhističkog državnog uređenja.⁵⁾

Najveća i najjača takva grupa je bila grupacija četnika iz Srbije, Crne Gore i Bosne i Hercegovine, koja se prikupila na području Trebave i Posavine početkom 1945. godine, poslije poraza pod Tuzlom. Pod pritiskom snaga 2. armije, njena glavnina se, u februaru i u prvoj polovini marta, prebacila na lijevu obalu Bosne, u rejon Vučjaka. Tu se zadržala do početka povlačenja njemačkih snaga iz Bosne, u neizvjesnosti kuda sama da krene: na zapad ili pak u Srbiju. Jedan njen dio se, pod komandom Pavia Đurišića, uputio ka zapadu, ali je u Lijevcu polju (južno od Bosanske Gradiške) bio razbijen i gotovo sasvim uništen od ustaša.⁶⁾ Glavnina, kojoj se priključila i većina četnika sa Majevice, Trebave i Ozrena, krenula je, pod komandom Draže Mihailovića, s Vučjaka 13. aprila. Ona je imala namjeru da se prebaci u Srbiju.⁷⁾ Četničko voćstvo se zanosilo iluzijom da će ostavljene četničke grupice i grupe u Bosni pokrenuti jaku gerilu, a daje takva četnička akcija u Srbiji u punom razvoju.⁸⁾ Računalo je da će prodorom sa oko 10.000 do 12.000 četnika, koliko je mogla imati grupacija pod komandom Mihailovića, podići antikomunistički ustanak u Srbiji i izazvati intervenciju zapadnih saveznika u Jugoslaviji.⁹⁾

5) Jozo Tomasević, cit. d., str. 391-4.

6) Isto, str. 394-7.

7) Isto, str. 400-2.

8) Mladen Vukosavljević - Drago Karasijević, cit. d., str. 175.

9) Jozo Tomasević, cit. d., str. 397 - 8 (Autor navodi da je iluzije o bujanju četničke gerile u Srbiji kod Draže Mihailovića pothranjivala OZN-a putem radio-poruka koje mu je slala preko otkrivene četničke radio-veze koja je bila pod njenom kontrolom. N. d., str. 388 - 9, 402).

Na dijelu teritorije istočne Bosne, koju je trebalo da obezbjeđuje 27. divizija najjača četnička grupa se nalazila na Majevidi. Ona se početkom aprila aktivirala između Zvornika i Tuzle. Izvršila je nekoliko prepada na manje jedinice i na vozila na drumu. Zbog toga je protiv nje upotrijebljena, pored mjesnih partizanskih jedinica, ijedna brigada 28. divizije.¹⁰⁾ Takođe, slabije četničke grupe su se skrivale u Posavini i na Trebavi, na Ozrenu, između Kladnja i Živinica i oko Papraće. Bojeći se odgovornosti za počinjene zločine i za nastavak oružane borbe protiv Jugoslovenske armije, na jednoj strani, a zaplašene prijetnjama i terorom svojih starješina prema onim četnicima koji su se predali i prema njihovim porodicama, na drugoj strani, te grupe su se uz osipanje održavale, mada su bile izložene stalnim potjerama.¹¹⁾

Uz četničku grupaciju pod komandom Draže Mihailovića, drugajaka kvislinška grupa koja je ostala u Bosni pozadi fronta Jugoslovenske armije, koji se kretao ka zapadu, bila je ustaška grupacija koja se oformila sredinom aprila u međuprostoru rijeka Save i Bosne i planine Vučjaka. Nju su obrazovale mjesne ustaške i milicijske jedinice, dijelovi 12. i 15. ustaško-domobranske divizije i ostaci ustaških i drugih kvislinških snaga koje su se povukle od Doboja ili pak iz Posavine.¹²⁾ Takođe, manje ili veće grupe ustaša i zelenokadrovaca ili milicionera krile su se u dolini Spreče, zapadno od Tuzle, u Posavini, u regionu Sarajeva i u drugim krajevima.¹³⁾

Za brzo i efikasno uništenje tih kvislinških ostataka nisu bile dovoljne snage brigada 3. (bosansko-hercegovačke) divizije KNOJ-a, partizanskih odreda (koji su bili relativno malog brojnog stanja) i tek formiranih jedinica narodne milicije. Zbog toga će poslijednji ratni zadatak 27. divizije biti vezan prvenstveno za uništenje ustaške, a djelimično i četničke grupacije.

10) Bogdan Bosiočić, 21. slavonska NOU brigada, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1981, str. 300 - 3.

11) Zbornik NOR, IV/34, izvještaj štaba 3. korpusa Generalštaba JA, 18. 3. 1945. i izvještaji štabova Majevičkog i Birčansko-kladanjskog NOP odreda, 14. i 17. 4. 1945, dok. br. 50. 121 i 128.

12) Mladen Vukosavljević i Drago Karasijević, cit. d., str. 191.

13) Zbornik NOR, IV/34, izvještaji štaba 1. bosanske brigade KNOJ-a, 5. 4. 1945, Birčansko-kladanjskog NOP odreda, 17. 4. 1945, i štaba 38. divizije, 24. 4. 1945, dok. br. 102, 128 i 137. («... Prema izvještaju Okružnog odeljenja OZN-e, u sarajevskom okrugu registrovano je avgusta 1945. godine oko 1200 četnika, 500 ustaša i oko 180 legionara koji su sklanjali po šumama». Savo Preda, Slom i rasulo četnika, Sarajevo u revoluciji, 4, str. 111).

1. Poraz četnika u dolini Bosne

Poslije oslobođenja Zavidovića, 27. divizija je dobila zadatak da preduzme energično gonjenje neprijatelja niz dolinu Bosne, da mu ne dozvoli da se prikupi i organizuje odbranu i da što prije zauzme Maglaj. Već poslije podne 15. aprila štab divizije naredio je da ka Maglaju Krenu 16. muslimanska - desnom, a 20. romanijska brigada - lijevom obalom Bosne.¹⁴ Međutim, one su pokret počele tek uveče 15/16. aprila. Njihovo nastupanje je bilo sporo, iako je neprijatelj već bio odmakao, i to ne toliko zbog rušenja koje su iza sebe na drumovima ostavljale njemačke jedinice, koliko zbog premora boraca u proteklim borbama. Izjutra 16. aprila njihove prethodnice ušle su u Maglaj.¹⁵ Kako su se u rejonu Doboja Nijemci uporno branili, 27. divizija je, uveče 16/17. aprila, produžila pokret prema tom saobraćajnom centru. Cijela njena kolona, kojoj je na čelu bila 20. romanijska brigada, izdužila se na drumu pored lijeve obale Bosne. Prethodnica je izbila u Dobj kada se neprijatelj već povlačio, pa su njene čelne jedinice imale samo kratkotrajnu borbu s njemačkim zaštitničkim dijelovima.¹⁶

U oslobođenom Doboju jedinice 27. divizije su dobile kratak predah, koji je štab divizije iskoristio za analiziranje proteklih borbi, a divizijski komitet KPJ za sastanak na kome su razmatrani moralno-političko stanje jedinica i tekući zadaci.¹⁷

S obzirom na operativnu situaciju - nastupanje jedinica 2. armije, čije su se glavne snage nalazile sjeverno od Doboja do desne obale Save - Generalštab je odlučio da se 27. divizija više ne angažuje u borbama do Bosanskog Broda, već da se upotrijebi za čišćenje Vučjaka, Trebave, Posavine, Ozrena i Majevice od preostalih četničkih, ustaških i drugih kvislinških jedinica i da uz to njene jedinice podrže učvršćenje organa narodne vlasti. Štab divizije je riješio da se 16. muslimanska brigada rasporedi na prostoriju Srnice, Gradačac i Modriča, sa zadatkom da čisti rejon Trebave, a po potrebi i Posavine; 19. birčanska da se prebaci u rejon Tuzle radi čišćenja Majevice, a 20. romanijska brigada da ostane u dolini Bosne od Zavidovića do Doboja, a dijelom i Spreče, od Karanovca do Doboja, radi čišćenja Ozrena, a po potrebi i Trebave. Štab divizije je insistirao na punoj samoinicijativi štabova brigada i bataljona u izvršavanju dobijenog zadatka, ostavljajući im slobodu da sami određuju kada

14) Zbornik NOR, IV/34, izvještaji štaba 27. divizije o borbama od 15. do 30.4. i štaba 20. romanijske brigade o borbama u aprilu 1945. dok. br. 154 i 160.

15) Isto. (Mladen Vukosavljević i Drago Karasijević u cit. d., str. 165, navode da je Maglaj 16. aprila oslobodio 4. bataljon 14. brigade 53. divizije).

16) Isto.

17) Miloš Zekić, Elaborat o borbama za oslobođenje Zavidovića.

će i gdje će preduzimati pojedine akcije. Jedino je insistirao na tome da se u borbi protiv četničkih i ustaških grupa upotrijebe dobro naoružani udarni odredi (tri do četiri na svaki bataljon) koji će dejstvovati brzo i energično.¹⁸⁾

Na dodijeljene rejone 16. i 19. brigada su stigle u toku 19. i 20. aprila, a 20. romanijska brigada je svoj raspored podesila tako da može što bolje kontrolisati područje Ozrena i Trebave: njen 1. bataljon raspoređen je u selo Orašje, 2. - u Maglaj, 3. - u selo Bušletić, a štab brigade, s pozadinskim jedinicama i 4. bataljonom, ostao je u Doboju.¹⁹⁾ Odmah su preduzete mjere da se utvrde mjesta gdje se skrivaju četničke i ustaške grupe, obrazuju pomenuti udarni odredi i pouzdano obezbijede objekti na komunikacijama.

Već 23. aprila su 1. i 4. bataljon 20. brigade preduzeli pretres sjevernih padina Ozrena, što je sa dva bataljona učinila i 19. birčanska brigada kada je kretala prema Tuzli. Nastupajući do Puračića, 1. bataljon 20. brigade je iznenadio jednu grupu i ubio 1, a zarobio 3 ustaše i 25 zelenokadrovaca. Istog dana je četa 2. bataljona, u pokretu za Zavidoviće, uhvatila 4 zaostala njemačka vojnika, 3 gestapovca i 1 ustašu. U povratku iz Puračića, odnosno iz Bosanskog Petrovog Sela, oni su prokrstarili središnjim dijelom Ozrena i 25. aprila našli se: 1. bataljon u dolini Bosne između Maglaja i Zavidovića, a 4. bataljon - u Doboju.²⁰⁾

To prikupljanje glavnine 20. romanijske brigade u dolini Bosne izvršeno je po naređenju štaba 3. korpusa. On je dobio obavještenje da se četnička grupacija pod komandom Draže Mihailovića priprema da se prebaci iz srednje u istočnu Bosnu. Da bi osujetio te planove, naredio je štabovima 27. i 38. divizije da sa po jednom brigadom zaposjednu dolinu Bosne od Ozrena do Zenice.²¹⁾

Iz raspoloživih izvora se ne može pouzdano utvrditi da li je četnička grupacija zaista imala namjeru da između Maglaja i Zavidovića forsira Bosnu i da preko Ozrena i Konjuha ili dolinom Krivaje²²⁾ krene ka Drini radi prodora u Srbiju. Jedini smatraju da je Mihailovićevo zamisao bila da se ta grupacija probija planinama između dolina Vrbasa i Bosne do pruge

18) Zbornik NOR, 11/15, naređenje Generalštaba 3. korpusu, 21.4. 1945, dok. br. 224 i IV/34, cit. dok. br. 154.

19) Mitar Minić, cit. čl, n. d., str. 543 - 4.

20) Isto i AVII, k. 409, depeša štaba 3. korpusa Generalštabu JA, br. reg. 9/12 - 8, k. 1112, cit. br. reg. 2 - 11 i k. 1112A, br. reg. 10 - 4.

21) AVII, k. 409, cit. br. reg. 9/12 - 8.

22) Draža Mihailović je aprila 1941. godine krenuo iz Doboja za Srbiju preko Ozren-planine, dolinom Krivaje i dalje ka Han-Pijesku. Prim. A. Đ.

Mostar - Sarajevo i dalje preko Bjelašnice i Zelengore da izbjie na Drinu, a onda da se preko južnog dijela istočne Bosne uputi u Sandžak i proдре u Srbiju.²³ Drugi, međutim, navode daje u početku pravac kretanja te grupacije bio Jošavka - Uzlomac - Borja - Pribinić - Blatnica - Novi Seher - Zavidovići i da su istočnobosanski četnici dobili zadatak da forsiraju Bosnu i uspostave mostobran na koji bi se prebacile sve četničke snage i s njega krenule ka Drini.²⁴ I štab 3. korpusa, u svom izvještaju Generalštabu JA od 17. maja 1945. godine, govori o tome daje namjera četnika bila da se kod Zavidovića prebace u istočnu Bosnu, a odatle u Srbiju.²⁵ U jednoj njegovoj depeši Generalštabu (vjerovatno od 1. ili 2. maja) takođe se navodi daje namjera četničke grupacije da se prebaci u istočnu Bosnu, ali u rejonu Zenice.²⁶

Vjerovatnija je prva teza. Kada je s Vučjaka stigla na Motajicu, četnička grupacija je odatle okrenula na jug i 21/22. aprila izbila u međuprostor između Prnjavora, Banje Luke i Kotor Varoši. Izmaknuta ispred fronta divizija 2. armije, koje su nastupale na zapad, i oslobođena jačeg pritiska jedinica 5. korpusa, koje su se spremale za oslobođenje Banje Luke i, takođe, za nastupanje na zapad, četnička je grupacija nastavila pokret ka jugu. Ona je obišla Kotor Varoš (gdje se ustaška posada branila do 25. aprila) i preko planine Borje dostigla, 26. aprila, prostoriju Pirina Ravan, selo Ugodnovići i selo Mladikovine.²⁷ U toku tog pokreta ili na toj prostoriji iz njenog sastava izdvojio se dio istočnobosanskih četnika (uglavnom sa područja Trebave i Ozrena) i uputio ka Zavidovićima s namjerom da se nešto nizvodnije prebaci preko Bosne na Ozren.²⁸ Toj grupi nisu se priključili četnici sa područja Majevice; oni su ostali u sastavu četničke glavnine.²⁹ Malo ima osnova da se zaključi daje ta čet-

23) Jozo Tomasević, cit. d., str. 400 - 1.

24) Mladen Vukosavljević - Drago Karasijević, cit. d., str. 175.

25) Zbornik NOR, IV/34, cit. dok. br. 162.

26) AVII, k. 409, br. reg. 9/15 - 8. Te podatke je štab 3. korpusa dobio sa slušanjem zarobljenika. Međutim, na isti način je obavještajni centar 27. divizije došao do drugih podataka od istih zarobljenika. O njima će biti riječi kasnije, (AVII, k. 1258, izvještaj obavještajnog centra 27. divizije obavještajem odsjeku 3. korpusa, 2. 5. 1945, br. reg. 8 - 8).

27) Zbornik NOR, IV/34, cit. dok. br. 162 i napomena 7 na str. 895 - 6.

28) AVII, k. 1258, cit. br. reg. 8 - 8. U cit. izvještaju obavještajnog centra 27. divizije se navodi da su zarobljeni četnički komandanti sveštenik Miloš Botić i učitelj Mirko Topić dali između ostalih i sljedeće podatke:

»Draža (Mihailović, prim. A. Đ.) je pozvao popa Savu (Božića, prim. A. Đ.) i Todića Cvijetina da idu s njima, a oni su to odbili i krenuli sa svojim ljudstvom u pravcu Zavidovića, da bi se prebacili preko rijeke Bosne, na Ozren. Mali broj posavskih četnika priključio je se Draži i otišli su s njim«.

29) Zbornik NOR, IV/34, dok. br. 118 i napomena 9 na str. 646.

nička grupa koja se uputila ka Zavidovićima bila prethodnica četničke glavnine. Više je vjerovatno daje ona djelovala za svoj račun, s ciljem da se prebaci na područje gdje je u toku rata imala uporište i uticaj u dijelu tamošnjeg stanovništva. Međutim, ne treba isključiti ni pretpostavku daje Draža Mihailović - bilo da se saglasio ili da nije odobrio izdvojanje te grupe iz četničke glavnine - čekao da vidi šta će ona uraditi, pa da u skladu s tim podešava svoje planove. To se u izvjesnoj mjeri može zaključiti po tome što se tih dana četnička grupacija sporo kretala prema planini Vlašiću i što se njena lijeva kolona sasvim približila dolini Bosne.³⁰⁾

U vrijeme kada se pomenuta četnička grupa uputila prema Zavidoviću, 18. brigada 53. divizije krenula je u napad na desnu i srednju četničku kolonu. Njen štab je još 25. aprila naredio svojim jedinicama da se orijentišu prema četničkoj grupaciji i preduzmu napad čim dođu u dodir s neprijateljem. Već sutradan su bataljoni te brigade počeli borbu s četnicima. Naredna dva dana oni će se pojaviti iza leđa grupe koja je krenula da forsira Bosnu između Maglaja i Zavidovića.³¹⁾

Ta grupa je imala oko 1.500 do 2.000 četnika, uglavnom naoružanih lakim pješadijskim naoružanjem, ali sa malo municije. Za mjesto forsiranja izabrala je odsjek kod sela Gobarice, Bradića i Radine Luke. S obzirom na to da su znatan dio grupe činili četnici s Ozrena, vjerovatno je daje neprijatelj dobro poznao mjesta prelaza i gazove (ako ih je u to vrijeme bio na Bosni) i mogućnosti gdje da se nađu čamci. Ali, kada se izjutra 27. aprila iz te grupe izdvojilo oko 1.000 četnika i krenulo k rijeci, njihova pojava nije iznenadila 20. romanijsku brigadu. Njena dva bataljona, raspoređena od Maglaja do zaključno Zavidovića, pustili su neprijatelja da pride vodi i da krene ka desnoj lijevoj obali. Na njih je otvorena sasređena vatra iz sveg naoružanja. Iznenadeni neprijatelj natjeran je na uzmak uz teške gubitke. Nijedan četnik nije uspio da se dohvati desne obale. Računa se da se tom prilikom utopilo u Bosni ili je poginulo oko rijeke od 500 do 550 četnika.³²⁾

30) To usporavanje moglo je biti diktirano i drugim razlozima. Od zarobljenih četničkih oficira dobijen je podatak da su dva saveznička aviona dvije noći bacala četničkoj grupaciji hranu i municiju dok se nalazila na Vlašić-planini (AVII, k. 409, br. reg. 9/19 - 8).

31) Zbornik NOR, IV/34, zapovijest štaba 18. srednjobosanske brigade od 25. 4. i izvještaj štaba te brigade štabu 53. divizije od 5. 5. 1945, dok. br. 138 i 153. Vidi o tome i kod: Mladen Vukosavljević - Drago Karasijević, cit. d., str. 177-8.

32) Zbornik NOR, IV/34, cit. dok. br. 160.

Međutim, i pored tako teških gubitaka, ta četnička grupa nije odustajala od namjere da se prebaci na Ozren. Njena pozadina još je bila zaštićena četničkom glavninom, a nastupanje 18. brigade 53. divizije nije je tog ni početkom narednog dana neposredno ugrožavalo. Zato su četnički komandanti riješili da se umjesto forsiranja rijeke zauzmu Zavidovići i da se prebacivanje na desnu obalu Bosne izvrši preko mostova od kojih su jedan ili dva već bili popravljani. U gradu se tada nalazio 2. bataljon 20. romanijske brigade. On je svoju glavninu imao zapadno od mjesta na dobro utvrđenim položajima (o kojim je bilo riječi u prethodnom poglavlju). Izjutra 28. aprila četnici su preduzeli snažan napad na sve njegove položaje. Bataljon je izdržao prvi udar nadmoćnijeg neprijatelja na čelu čijih su napadnih kolona bili četnički komandanti. Ni jedan njegov položaj četnici nisu zauzeli. Ali, i pored toga nisu odustajali od svojih namjera. I dalje su uporno pokušavali da se uklone u pojedine položaje. Dok se vodila borba ispred prednjeg kraja 2. bataljona, štab brigade je uputio dio 1. bataljona u Zavidoviće i naredio da se odmah izvrši protivnapad na četnike. Poslije kratke minobacačke pripreme, poručnik Risto Krsmanović, komandant 2. bataljona, poveo je svoj bataljon i pristigla pojačanja u napad. Čete su iskočile iz rovova i sa pristiglim pojačanjima krenule su na juriš. Brzo su upale u četnički raspored i potpuno razbile neprijatelja. Tom prilikom je zarobljeno 360 četnika, među njima dva komandanta i dva zamjenika komandanta brigada, i zaplijenjeno između ostalog 27 puškomotraljeza, 5 mašinki, 3 automatske puške, 191 puška i druga vojna oprema.³³⁾

Sutradan su dijelovi 20. romanijske i dijelovi 18. srednjobosanske brigade, koja se tog dana približila dolini Bosne, nastavili traganje za preostalim četnicima koji su se pokušali prebaciti u istočnu Bosnu između Maglaja i Zavidovića.³⁴⁾ Poraz te grupe četnika vjerovatno je još više učvrstio Dražu Mihailovića da krene izabranim pravcem u susret neminovnom uništenju.

U toku 27. i 28. aprila uništene su glavne snage četnika sa Ozrena i Trebave koje su bile krenule sa grupacijom Draže Mihailovića. Taj uspjeh 20. romanijske brigade bio je od nemalog značaja za konsolidaciju prilika u tom dijelu istočne Bosne. Dvije najznačajnije četničke grupe - sa Ozrena i Trebave - koje

33) Isto i AVII, k. 1258, cit. br. reg. 8-8. (U jednoj depeši Generalštabu JA, štab 3. korpusa izvijestio je da je na sektoru Maglaja pobijeno oko 1.000 istočnobosanskih četnika. AVII, k. 409, br. reg. 9/18 - 8).

34) Zbornik NOR, IV/34, cit. dok. br. 153 i 160.

su imale izvjesni oslonac u tim krajevima, uništene su u dolini Bosne kada su htjele da se dohvate područja gdje su gotovo neprekidno dejsstvovale od proljeća 1942. godine.

2. Početne borbe protiv ustaške grupacije

U isto vrijeme kada je 20. romanijska brigada bila angažovana protiv četnika, 16. muslimanska brigada je upotrijebljena protiv ustaške grupacije kod Odžaka. Još 23. aprila štab divizije naredio joj je da »... izvrši pokret na Vučjak i da isti zaposjedne kako bi se jedinicama 25. divizije olakšala operacija na prostoru Potočani - Mrka Ada - Balegovac.«³⁵ Poslije čišćenja Vučjaka Brigada je trebalo da zaposjedne prostoriju Modriča, Odžak, Bosanski Brod i Derventa radi čišćenja preostalih neprijateljevih grupa i obezbjeđenja komunikacija Bosanski Brod - Derventa - Doboju. U toku pokreta štab brigade je dobio naređenje da Brigada, prije nego što se postavi na pomenutu prostoriju, uništi grupu od oko 400 ustaša u Vlaškoj Mahali.³⁶

Očigledno, štabovi 3. korpusa i 27. divizije nisu bili dobro informisani o snazi ustaške grupacije i o situaciji u trouglu između rijeka Bosne i Save i Vučjaka. Kada je glavnina 16. muslimanske brigade prešla rijeku Bosnu na skelskom prelazu kod Modriče, tu se srela sa dijelovima 25. divizije JA koji su obezbjeđivali prelaz. Od njih je obaviještena da se štab te divizije nalazi u Odžaku, pa je štab brigade riješio da se, prije nego što se nastavi pokret ka Vučjaku, uputi u Odžak i tu utvrdi način sadještva s tom divizijom uopšte i posebno oko čišćenja neprijatelja u Vlaškoj Mahali.³⁷

U štabu 25. divizije štab 16. muslimanske brigade je obaviješten da se jedinice te divizije nalaze u borbi sa ustaškom grupacijom od 19. aprila i da se neprijatelj uporno brani na liniji koja ide od sela Mrka Ada, ispred Balegovca, Prnjavora, Potočana, Vrbovca do Svilaja. Pozadi te linije bila su naročito jako utvrđena sela Prud i posebno Vlaška Mahala.³⁸ U svim tim se-

35) Isto, cit. dok. br. 154.

36) Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 276 - 7. Tog dana je štab 3. korpusa izvijestio Generalštab o rasporedu jedinica. U depeši stoji i sljedeće: »Naš raspored: 27 div. jedna b-da Vučijak - B. Brod - Derventa, jedna b-da Posavina - Trebava, jedna Ozren - Zavidovići - Maglaj - Doboju« (AVH. k. 409, br. reg. 9/10-8).

37) Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 277.

38) Poslije rata su nazivi jednog broja tih sela izmijenjeni. Selo Mrka Ada zove se Ada, Balegovac - Novo Selo, a Vlaška Mahala - Posavska Mahala.

lima su tokom rata neprijateljeve snage izvršile fortifikacijsku organizaciju svoje odbrane: iskopani su rovovi i saobraćajnice punog profila, a većina otpornih tačaka je bila zaštićena žičanim preprekama. Sistem odbrane je ojačan bunkerima koji su bili povezani pokrivenim saobraćajnicama. U Vlačkoj Mahali i prudu postojali su veliki armiranobetonski bunker, a zgrade od tvrdog materijala su, takođe, podešene za odbranu. Štab 25. divizije cijenio je da se više hiljada dobro naoružanih ustaša nalazi u tom rejonu.³⁹¹

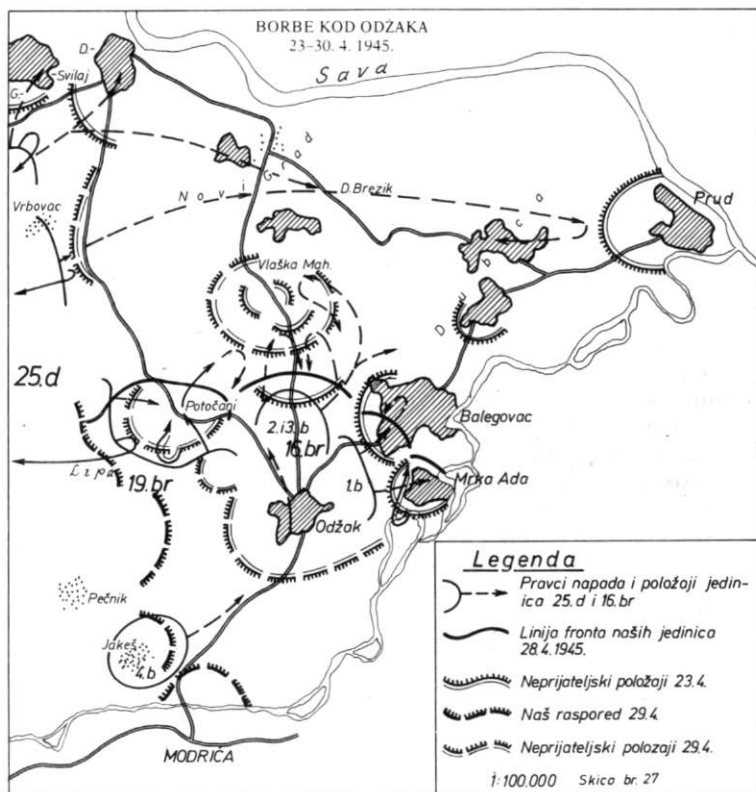
Još 18/19. aprila je 25. divizija bez borbe prešla rijeku Bosnu južno od Modriče. Sa uspostavljenog mostobrana je u toku dva naredna dana prodrla sa dvije brigade iz reiona sela Podnovlja nadomak Save, na odsjeku selo Vrbovac - selo Vinska. Desnokrilna brigada, čim je krenula ka selima Jakeš i Pečnik, naišla je na neprijatelja. Do 21. aprila je ovladala tim selima i Odžakom, ali su je ustaše zaustavile ispred Vlačke Mahale i Potočana. U trodnevnenim borbama je 25. divizija ubila 74, ranila 126 i zarobila 2. 178 neprijateljaevih vojnika (8 ustaša, 1.275 domobrana i 895 četnika) i zaplijenila znatnu količinu oružja i vojne opreme. Prodorom na Savu, ona je odsjekla i blokirala ustašku grupaciju u trouglu između rijeka Bosne i Save. Bilo je to od nemalog značaja, jer je u to vrijeme - kako je već opisano - četnička grupacija pod komandom Draže Mihailovića izmila na prostor istočno od Banje Luke. Međutim, nastojanja 25. divizije da prođe u ustaški raspored nisu dala očekivane rezultate do 23. aprila.⁴⁰¹ Tog dana, kada su u Odžak stizali dijelovi 16. muslimanske brigade, 18. srpska brigada »... se nalazila u kritičnoj situaciji«, jer su ustaše odsjekle njene dijelove i zaplijenile, pored ostalog, bateriju topova, 3 minobacača i drugu opremu.⁴¹¹

Štab 16. muslimanske brigade stekao je pogrešan utisak da štab 25. divizije precjenjuje neprijatelja, pa je tražio da sa 1. bataljonom, koji je stizao u Odžak, preduzme napad na ustaše u Vlačkoj Mahali. Poslije kraće minobacačke pripreme taj bataljon je oko 12 časova krenuo u napad. Ustaše su ga pustile na

39) Milošica Pantelić, cit. d., str. 228, pominje da se tu nalazilo oko 2.500 ustaša i jedan bataljon ustaške milicije sa 8 minobacača i većim brojem automatskih oružja. Mladen Vukosavljević i Drago Karasijević, cit. d., str. 190, navode daje na tom prostoru bilo 11.000 ustaša i domobrana i 1.500 četnika. Podaci Milošice Pantelića o brojnosti neprijatelja su znatno realniji. Na prostoru gdje se nalazila ustaška grupacija nije bilo četnika. Štab 27. divizije procijenio je snagu neprijatelja na 3.500 - 4.000 ustaša (Zbornik NOR, IV/34, cit. dok. br. 154).

40) Šire o tim borbama vidi: Milošica Pantelić, cit. d., str. 225 - 29.

41) Isto, str. 229.

Borbe 25. divizije i 16. muslimanske brigade protiv ustaške grupacije

blisko odstojanje i dočekale jakim vatrom automatskog oruđa. Našavši se na brisanom prostoru, bataljon je brzo odstupio. U povlačenju neprijatelj gaje pratio vatrom minobacača i topova koje je zaplijenio.⁴²⁾

Poslije tog neuspjeha, štab 16. muslimanske brigade se uvjerio da se u Vlačkoj Mahali nalaze jake neprijateljeve snage. U dogovoru sa štabom 25. divizije odustao je od naredenog pokreta na Vučjak, jer se znalo da tamo nema jačih neprijateljevih snaga, i riješeno je da 16. muslimanska brigada preuzme dio fronta 25. divizije od Mrke Ade preko Balegovca do zaključno Vlačke Mahale i da, čim njeni bataljoni izbiju na tu liniju, pređe

42) Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 279.

u napad i razbije neprijatelja, (skicu br. 27). Poslije podne, oko 16 časova, glavnina 16. brigade (1, 2. i 3. bataljon) počela je taj napad. Njena dva bataljona napadala su ustaše u Vlaškoj Mahali, a jedan u Mrkoj Adi i Balegovcu. I ovoga puta napadu je prethodila minobacačka priprema. Desnokrilni bataljon zauzeo je Mrku Adu i prodro u Balegovac, ali su ga tu ustaše zaustavile. I bataljoni koji su napadali Vlašku Mahalu zauzeli su prednji kraj ustaške odbrane. Međutim, tu su zaustavljeni. Neprijatelj se krajnje uporno branio i nešto poslije 18 časova preduzeo protivnapad na cijelom frontu. Na više mjesta došlo je do žestoke bliske borbe. Bataljoni 16. muslimanske brigade odbili su taj udar i održali se na dostignutoj liniji.⁴³¹ I lijevi susjed, 19. srpska brigada⁴⁴¹ 25. divizije, takođe je, jugozapadno od sela Potočana, odbila ustaški protivnapad.⁴⁵¹ U toku prvog dana borbi protiv ustaške grupacije 16. brigada je imala 5 poginulih i 30 ranjenih boraca i starješina.⁴⁶¹

Tokom noći 23/24 aprila borbe su nastavljene na cijelom frontu. Ni u noćnim napadima nije bilo moguće savladati žilavog neprijatelja koji je dobro poznao zemljište i vješto se branio, vršeći česte protivnapade i ispade. Osim kraćeg predaha pred zoru, borba je nastavljena i tokom cijelog dana (24. aprila), ali bez vidnijih rezultata u pogledu prodora u neprijateljevu odbranu koja je ostala kompaktna. Situacija se nije bitnije izmijenila ni kada su jedinice 19. srpske brigade zauzele Potočane i krenule prema Vlaškoj Mahali. U toku noći 24/25. aprila su dijelovi 16. muslimanske i 19. srpske brigade izveli snažan napad na ustaše u Vlaškoj Mahali, ali bez značajnijeg taktičkog rezultata. U proteklom danu 16. muslimanska brigada je imala 3 poginula i 28 ranjenih boraca i starješina.⁴⁷¹

Stab 25. divizije riješio je da tokom 25. aprila 18. i dijelovi 16. srpske brigade izvrše prodor od sela Svilaja preko Novigrada ka Prudu, a da sa 19. srpskom i dijelovima 16. muslimanske brigade (koja mu je u operativnom smislu privremeno bila potčinjena) preduzme novi napad na ustaše u Vlaškoj Mahali. Dok se vršio taj prodor, 16. muslimanska brigada je trebalo da ispolji što jači pritisak na neprijatelja na svom odsjeku fronta

43) Isto.

44) U cit. d., Ahmeta Đonlagića i Čamila Kazazovića, na str. 279. i 280. Načinjene su greške u nazivu brigade: umjesto 19. birčanska treba da stoji 19. srpska.

45) Miloića Pantelić, cit. d., str. 230. (Autor ne pominje ni taj napad 16. muslimanske brigade 23. aprila, niti njene napade i borbe narednih pet dana, do odlaska 25. divizije iz rejona Odžaka).

46) Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 279.

47) Isto.

i da time onemogućiti ustaše da svoje rezerve angažuju protiv glavnih snaga 25. divizije.⁴⁸

U izvršenju tog zadatka na pravcima napada jedinica 16. muslimanske brigade došlo je do ogorčenih borbi. Pojedini položaji su prelazili iz ruke u ruku po šest puta.⁴⁹ Poslije podne je štab 25. divizije naredio 16. muslimanskoj brigadi da po svaku cijenu mora zauzeti neprijateljeva uporišta, istakavši, »... da je to naređenje Tita, Generalštaba i Štaba 2. armije.«⁵⁰ Shvativši taj zadatak onako kako gaje formulisao štab 25. divizije, štab 16. muslimanske brigade je odlučio da se sa dijelom snaga izvrši prodor u pozadinu neprijatelja u Vlačkoj Mahali - kako bi se ustaše i sa te strane napale - a da se na cijelom frontu preduzme odlučan napad. S tim ciljem je riješeno da na čelu bataljona krenu članovi štaba brigade.⁵¹

U borbu je uvedena i brigadna rezerva - 4. bataljon. Tako je pred kraj dana, 25. aprila, cijela 16. muslimanska ponovo preduzela napad na ustaše. Ovog puta taj je napad posebno politički pripremljen. U četama su održani kratki partijski sastanci i skupovi boraca po vodovima i desetinama, jer su jedinice bile razvijene na položajima. Ojačani 3. bataljon probio se u neprijateljevu pozadinu, a desnokrilni 2. bataljon zauzeo je dio ustaškog položaja kod Balegovca. Na te početne uspjehe neprijatelj je reagovao snažnim protivnapadom. U njegovom početku teško je ranjen komandant brigade, kapetan Spaso Mičić, koji je krenuo sa 3. bataljonom. Odvojen je jedan vod koji gaje iznio i otrpao do brigadnog previjališta. Bataljon je produžio otpor, lagano se povlačeći na polazne položaje. Za to vrijeme su glavnina 16. muslimanske i dijelovi 19. srpske brigade vodili tešku borbu za Vlačku Mahalu. Mada su se pojedine njihove jedinice uklinjavale u ustaške položaje, ipak se ti prodori nisu mogli pretvoriti u značajniji rezultat. Na kraju, neprijatelj je i tu protivnapadom potisnuo jedinice obiju brigada na polazne položaje. Te noći je ranjen i politički komesar 4. bataljona 16. brigade Matija Tunjić.⁵²

Izjutra 26. aprila došlo je do zatišja na cijelom frontu. Ostajući na položajima od Balegovca do zaključno Vlačke Mahale, bataljoni 16. muslimanske brigade su u rejonima svog rasporeda vršili manje napade radi uznemiravanja neprijatelja ili od-

48) Milojica Pantelić, cit. d., str. 232, i Ahmet Đonlagić i Kazazović, cit. d., str. 279 - 80.

49) Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 280.

50) Isto.

51) Isto.

52) Isto.

bijali njegove ispade. Naredne dvije noći ponovljeni su napadi na ustaše u Vlaškoj Mahali, ali nisu dali rezultata.⁵³¹

Prema naredenju štaba 2. armije, 25. divizija je u toku 28. aprila počela napuštati dio svog fronta prema ustaškoj grupaciji radi pokreta na novi zadatak. Njene položaje u rejonu Potočana preuzeo je bataljon 16. muslimanske brigade koji je bio u brigadnoj rezervi. Štab brigade je cijenio da će odlaskom 25. divizije teško biti održati liniju Balegovac - Vlaška Mahala - Potočani, jer će neprijatelj brzo otkriti da su na njoj ostale oslabljene snage. Strahovao je da bi se ustaška grupacija mogla izvući iz trougla između Bosne i Save na širu prostoriju i da bi je u tom slučaju bilo teže uništiti. U prvo vrijeme je pomišljao da u Odžaku ostavi jedan bataljon da se bori u okruženju i tako veže dio ustaških snaga, a glavninu povuče na jače položaje od Jakeša do Potočana. Od te zamisli je odustao, jer se bojao da taj bataljon ne pretrpi teže gubitke, pa je riješio da se iz Odžaka i Jakeša rano izjutra, 29. aprila, evakušu pozadinski dijelovi u Modriču, i da se u punoj gotovosti sačeka sutrašnji napad neprijatelja. O toj odluci je obavijestio i mjesna politička rukovodstva, pa je takođe preduzeto povlačenje organizacija NOP-a i dijela stanovništva iz Odžaka.⁵⁴¹

Sutradan u 11 časova oko 2500 ustaša prešlo je u napad na cijelom frontu. Poslije četveročasovne borbe jedinice 16. muslimanske brigade su se povukle iz Odžaka i Potočana. Zauzevši Odžak, neprijatelj je nastavio napad s ciljem da ovlada i skelskim prelazom na Bosni kod Modriča. Na mostobranu je došlo do vrlo ogorčene borbe koja je trajala do kraja dana. Krajnjim naporima ustaše su zaustavljene na kilometar ispred lijeve obale Bosne i pred mrak potisnute prema Odžaku. Jedinice 16. muslimanske brigade ostale su na mostobranu i na položajima iznad sela Jakeša i Pečnika sve do Lipe (k. 272 i k. 256),⁵⁵¹ na kojima su prešle u odbranu. Štab brigade je naredio da se na njima utvrde i spreče prodor neprijatelja preko te linije.

U borbama protiv ustaša 16. muslimanska brigada je pretrpjela teške gubitke: od 23. do 27. aprila imala je »... preko 200 izbačenih iz stroja, među kojima 30 rukovodilaca, od kojih 16 nižih četnih (vodnika i delegata), 15 članova komandi četa, 2

53) Isto.

54) Isto, str. 281.

55) Isto.

bataljonska (rukovodioca) i komandant brigade, kao i najbolje borce i skojevence».⁵⁶

Angažovanje 16. muslimanske brigade u borbama protiv ustaške grupacije od 23. do 28. aprila bilo je rezultat samoinicijativne odluke njenog štaba. Dobivši zadatak da se postavi na širu prostoriju Vučijaka, tj. pozadi fronta na kome se borila 25. divizija, a poslije toga da u okviru tog zadatka likvidira ustaše u Vlačkoj Mahali, štab brigade je opravdano smatrao da jedinice brigade nemaju šta da traže na ispražnjenom Vučjaku i da je opravdano i korisnije da se pridruže naporima 25. divizije da se unište ustaške snage u trouglu između rijeka Bosne i Save.

S tom odlukom se saglasio štab 27. divizije. Analizirajući dotadašnje borbe protiv ustaša i gubitke 16. muslimanske brigade, Divizijski komitet KPJ za 27. diviziju ocijenio je, nasastanu početkom maja, da su ti gubici, pored ostalog, posljedica i nepravilne upotrebe te brigade od štaba 25. divizije. U međuvremenu se saznalo ja je štab te divizije dobio naređenje od štaba 2. armije da po svaku cijenu povrati izgublenu artiljeriju, a ne od vrhovnog komandanta i Generalštaba - da po svaku cijenu likvidira brojno jakog i dobro utvrđenog neprijatelja. Zato je Divizijski komitet riješio da o tom slučaju izvijesti Pokrajinski komitet KPJ za Bosnu i Hercegovinu, što je narednih dana i učinio.⁵⁷

3. *Borbe ojačane 27. divizije protiv ustaške grupacije*

U aprilu 1945. godine uspješno se razvijala ofanziva Jugoslovenske armije za definitivno oslobođenje svih zapadnih krajeva na kojim žive jugoslovenski narodi. U pozadini tog fronta koji je odmicao na zapad, naročito u Bosni, nije popuštla aktivnost raznih kvislinških ostataka, posebno četničke grupacije kojima prodirala ka Neretvi i ustaške grupe koja se uporno branila u trouglu Bosne i Save. Njihova dejstva su ne samo ometala normalizaciju prilika u tim dijelovima Bosne, nego su mogla da služe i kao povod za razne pritiske sa strane na novu Jugoslaviju. Zbog togaje vrhovni komandant maršal Tito naredio, 30. aprila, glavnim štabovima Srbije i Makedonije, operativ-

56) ACK SK BiH, pismo Divizijskog komiteta KPJ za 27. diviziju od 10. maja 1945, br. reg. 132/2. Na košuljici tog dokumenta ima i oznaka br. reg. 5474/2. U depeši Generalštabu od 27. ili 28. aprila 1945. godine, štab 3. korpusa je izvijestio daje brigada koja je orijentisana protiv ustaške grupe do tada imala 155 izbačenih iz stroja (AVII, k. 409, br. reg. 9/12 - 8).

57) Isto.

nom štabu Kosova i Metohije i štabu 3. korpusa da brzo likvidiraju četničke i druge kvislinške grupe i obezbijede mir i bezbjednost na svojim operativnim područjima. U tom naredenju istaknuta je odgovornost štabova divizija i brigada u izvršavanju tog zadatka.⁵⁸⁾

Do 28. aprila glavna pažnja štaba 27. divizije bila je okrenuta borbama 20. romanijske brigade protiv navedene četničke grupe koja je pokušavala da se prebaci u istočnu Bosnu. Kada se 16. muslimanska brigada uključila u borbe protiv ustaša kod Odžaka, štab divizije pomjerio je 19. birčansku brigadu iz rejonu Tuzle na prostoriju Posavine i Trebave, na kojoj su krajem aprila njene jedinice pohvatale 40 ustaša i četnika.⁵⁹⁾ Njen 1. bataljon došao je 26. aprila u Modriču i sutradan preuzeo osiguranje skelskogprelaza i desne obale Bosne do sela Miloševca.⁶⁰⁾

Poslije odlaska 25. divizije prema donjem toku Une, zadatak uništenja ustaške grupacije dodijeljen je 27. diviziji (skica br. 28). Već 30. aprila je njen štab naredio 16. muslimanskoj brigadi da pouzdano brani zauzetu liniju (Jakeš - Lipa), a 19. birčanskoj brigadi da odmah preuzme dio položaja od 16. brigade od Jakeša do sela Srnave, što je ona učinila 1. maja.⁶¹⁾ I neprijatelj je tih nekoliko dana ostao pasivan. Nije iskoristio uspjeh koji je postigao 29. aprila da se izvuče iz stiješnjenog prostora između Bosne i Save, već je ostao u tom međurječju, riješen da se odsudno brani. Vjerovatno su ga uspjesi koje je postigao proteklih deset dana ohrabрили u taj namjeri.⁶²⁾

Da bi bolje osigurao prostor između Modriča i Bosanskog Samca, štab 27. divizije naredio je 20. romanijskoj brigadi dana taj odsjek, na desnu obalu Bosne, prebaci svoja dva bataljona.⁶³⁾ Do njihovog dolaska (4. maja), 19. birčanska i 16. muslimanska brigada su glavnu pažnju poklonili utvrđivanju položaja i iznurivanju neprijatelja. Alije uz to 19. brigada pokušala da noćnim napadom 1/2. maja odbaci neprijatelja ka Mrkoj Adi i Odžaku. Iako je snažno i odlučno napala, i u borbi imala 14 poginulih, 14 nestalih i 23 ranjena borca i starješine, ipak nije uspjela po-

58) Zbornik NOR 11/15, dok. br. 251 i Mladen Vukosavljević - Drago Karasijević, cit. d., str. 194.

59) Zbornik NOR, IV/34, cit. dok. br. 154 i AVII, k. 1112, cit. br. reg. 2-11.

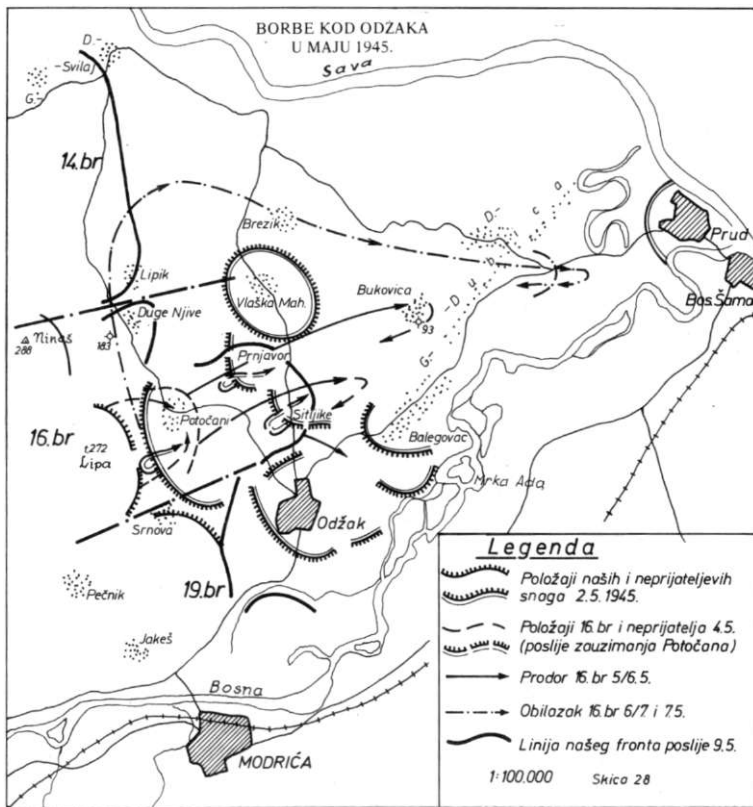
60) Isto. (Štab 3. korpusa je 27. ili 28. aprila 1945. godine izvjestio Generalštab da je prema ustaškoj grupaciji orijentisao dvije brigade 27. divizije. AVII, k. 409, cit. br. reg. 9/12 - 8. Međutim, 19. birčanska brigada je u borbu uvedena tek 2. maja).

61) AVII, k. 1112, cit. br. reg. 2-11.

62) Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 282.

63) Isto, str. 283.

Uništenje ustaške grupacije

mjeriti neprijatelja koji se već bio utvrdio.⁶⁴ Naredne noći (2/3. maja), bolje prikupljene, 19. i 16. brigada preduzele su napad na ustaše s ciljem da ih potisnu s položaja ispred sebe. Sa tri bataljone 19. brigada napadala na neprijatelja u rejonu Odžaka, a 16. sa dva u Potočanima. Borba se vodila cijelu noć. U svanuće ustaše su još uvijek držale sve svoje položaje. Borba je nastavljena i po danu istom žestinom. Jedan dobro pripremljen napad, podržan preciznom minobacačkom vatrom, konačno je dao rezultat. Bataljoni 16. brigade izbacili su ustaše iz Potočana i prisilili ih da se povuku ka selima Prnjavor i Vlaška Mahala.

64) AVII, k. 1112, cit. br. reg. 2-11.

Koliko su te noći i tog dana borbe bile ogorčene dijelom pokazuju i gubici: u njima je 16. brigada imala 28 mrtvih i ranjenih, a 19. 41 mrtvog, nestalog i ranjenog borca i starješinu. Međutim, sutradan, 4. maja u 8 časova, neprijatelj je jednim iznenadnim napadom, dobro podržan artiljerijom i minobacačima, ponovo zauzeo Potočane i potisnuo dijelove 16. brigade prema Lipi. Ne dozvoljavajući mu da se sredi i organizuje odbranu, štab te brigade je odmah preduzeo protivnapad i poslije kraće borbe ustaše su izbačene iz tog sela. Istovremeno je glavšina 19. brigade i dalje vršila pritisak ka Odžaku, odakle su ustaše takođe izvršile protivnapad i potisnule je na polazne položaje. Borbe su gotovo bez prekida nastavljene i naredne noći i dana.⁶⁵⁾

Zauzimanje Potočana, koji su dominirali okolnom zemljistem prema Odžaku i Vlaškoj Mahali i koje je neprijatelj još od ranije bio dobro utvrdio, bilo je značajan taktički uspjeh. U narednim danima su položaji oko tog sela bili značajna oslonja tačka za jedinice 16. brigade.

Kada su se pomenuta dva bataljona 20. romanijske brigade postavila na desnu obalu Bosne nizvodno od Modriča, 19. birčanska brigada se prikupila od lijeve obale Bosne do sela Srnave. Međutim, kako do tada još nisu bile stigle predviđene jedinice 53. divizije štab 27. divizije je naredio 16. brigadi da rokira svoje lijevo krilo do Ninoša (trig. 288). Riješio je da sa prikupljenim snagama obiju brigada preduzme' opšti napad na neprijatelja. Njegova je zamisao bila da se ustaše ne napadaju frontalno, da se ne ide direktno na njihova najjača uporišta, već da se prodorima kroz međuprostore ta uporišta izoluju, da se tako neprijateljeva odbrana pocijepa i po dijelovima savlada, a živa sila uništi.⁶⁶⁾ U duhu te opšte zamisli, 19. birčanska brigada je trebalo da glavnim snagama izvrši prodor između Balegovca i Odžaka, a 16. muslimanska između tog mjesta i Vlaške Mahale ka selu Gornja Dubica, duboko u pozadinu neprijatelja.⁶⁷⁾

Napad na ustaše je počeo uveče 5. maja. Glavnina 19. brigade krenula je više ulijevo i pokušala da zauzme položaje koje

65) Isto i Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 283.

66) Zbornik NOR, IV/34, izvještaj štaba 27. divizije štabu 3. korpusa, 20. 5. 1945, dok. br. 166. (Štab 3. korpusa je, vjerovatno 4. maja, uputio sljedeću depešu Generalštabu: »Na sektoru Svilaj - Vlaška Ma/ha/la nastavljaju se jake borbe. Npr. vrši protivnapade i uspio je da ovlada s. Potočani. Na ovaj sektor orijentisali smo do sada svega dve b-de 27. div. iz razloga što su glavnine naših snaga angažovane protiv četničke grupe na sektoru Vlašić - Maglaj. (...«. AVII, k. 409. br. reg. 9/14 - 8 i 9/15 - 8).

67) Zbornik NOR, IV/34, cit. dok. br. 166, Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 283 - 4 i AVII, k. 1112, cit. br. reg. 2 - 11.

je neprijatelj zaposio na južnim i istočnim prilazima Odžaku. Na otvorenom i ravnom zemljištu, koje su ustaše kontrolisale jakom vatrom, njeni bataljoni su zaustavljeni ispred rovova u kojima neprijatelj nije bio neutralisan minobacačkom vatrom koja je prethodila napadu. Samo su mjestimično pojedine čete uspjevale da se dohvate rovova u kojim je dolazilo do borbe prsa u prsa. Neprijatelj je, kao i dotada, protivnapadima sprečavao svaki prođor u svoju odbranu. Ali, ni glavnina 19. brigade nije popuštala.⁶⁸ Njen pritisak na ustaše u Odžaku olakšao je napad 16. brigade čija je glavnina, osloncem na Potočane, prođrla preko sela Prnjavora i Bukovice i zauzela dio Gornje Dubice u rejonu k. 93. Time je ustaška odbrana bila gotovo razdvojena na dva dijela. Zbog toga je neprijatelj preduzeo protivnapad iz Vlaške Mahale i zauzeo Prnjavor. Jedinice 16. brigade u Gornjoj Dubici⁶⁹ bile su dovedene u tešku situaciju, jer su se našle gotovo u okruženju. Štab brigade je odmah naredio 3. bataljonu, koji je bio potisnut iz Prnjavora, da krene na ustaše. Njegov protivnapad je uspio. Ustaše su izbačene iz tog sela, ali nisu prestale da vrše snažan pritisak na bokove klina 16. muslimanske brigade. Na kraju, ona je zbog toga morala da počne izvlačenje iz borbe. U povlačenju koje je vršeno u dosta teškim uslovima, u neposrednom dodiru s neprijateljem, njene jedinice su izgubile 6 puškomitraljeza. Ustaše su pokušale da ponovo zauzmu Prnjavor, da u njega prodru na leđima četa koje su odstupale. Ali, to im nije pošlo za rukom. U tom selu održao se 3. bataljon. Zauzimanje Prnjavora bilo je od nemalog značaja, jer se odatle ugrožavao bok neprijateljevih snaga u Odžaku i njihova veza sa uporištem u Vlaškoj Mahali. Borba koju je vodila 16. muslimanska brigada 5/6. maja bila je jedna od najžešćih koje je do tada imala protiv ustaške grupacije. U njoj je poginulo 18, a ranjeno 13 boraca i starješina. Iste noći je 19. birčanska brigada imala 7 mrtvih, 11 nestalih i 23 ranjena.⁷⁰

Poslije tog neuspjelog pokušaja da se slomi ustaška odbrana, štab 3. korpusa je izvijestio Generalštab da je neprijatelj »... potisnuo naše jedinice na liniju Odžak - Potočani. Naše snage na tom sektoru su nedovoljne, svega dvije b-de. Glavnine na-

68) AVII, k. 1112, cit. br. reg. 2-11.

69) Na karti Vinkovci 1:100.000 selo Dubica, koje se proteže uz lijevu obalu Bosne 4 km sjeveroistočno od Odžaka pa sve do Save, 4-5 km uzvodno od ušća Bosne, obilježeno je slovom D(onja). Po tom znaku D. Dubica je bliže Odžaku. Međutim, na karti Slavonski Brod 1:200.000 obilježavanje tog sela je obratno. G(ornja) Dubica je bliže Odžaku. U opisu borbi uzeto je označavanje tog sela kako je dato na karti Slavonski Brod 1:200.000, pri, A. Đ.).

70) Ahmet Donlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 284, AVII, k. 1112, cit. br. reg. 2-11.

ših snaga angažovane su u borbi sa četničkom grupom na Vlašić pl. Molimo javite 53. div. ako sa njom imate vezu, da odmah pošalje šifre i tablice za rad sa nama koje je primila od II armije.«⁷¹

Tokom posljednjeg napada štab 27. divizije ocjenio je da nije bio teško izvršiti prodore kroz međuprostore ustaške odbrane, pa je riješio da jednim smjelim manevrom - prodorom glavnine 16. muslimanske brigade duž desne obale Save ka Prudu (selu na ušću Bosne), uz istovremeni napad 19. birčanske brigade na neprijatelja u Odžaku i između tog mjesta i Vlaške Mahale ka Dubici - razbije ustaške snage. Na taj zadatak je 16. brigada krenula 6/7. maja u dva ešelona, svaki u sastavu po dva bataljona. Njene položaje preuzeli su u toku dana 6. maja 2. i 3. bataljon 19. brigade. Rasterećene pozadinskih dijelova, prvi ešelon izvršio je pokret iz sela Potočana i Duge Njive i preko sela Donjih Brezika upao u pozadinu neprijatelja u rejonu sela Dubice, a prednjim dijelovima izbio pred selo Prud. Očigledno, neprijatelj nije očekivao napad tim pravcem, jer je prethodnih dana stalno napadan s juga i jugozapada, pa je imao gotovo sve svoje snage grupisane na liniji Balegovac - Odžak - Vlaška Mahala. I drugi ešelon te brigade krenuo je, čim je bio smenjen od pomenutih jedinica 19. brigade, istim pravcem i bez uznemiravanja izbio do podne 7 maja u rejon Donjeg Brezika, odakle je krenuo u napad ka Gornjoj Dubici.⁷²

Taj manevar je u velikoj mjeri bio omogućen snažnim napadom 19. birčanske brigade. Njen 1. i 4. bataljon su još poslije podne 6. maja pojačali pritisak na neprijatelja u Odžaku, a uveče je Brigada prešla u napad sa težištem između Odžaka i Vlaške Mahale. Njen zadatak je bio da privuče na sebe što jače ustaške snage i da prodorom prema selu Dubici olakša napad 16. brigade iz pozadine i razdvajanje ustaške grupe na dva dijela. U teškoj borbi su 2. i 3. bataljon prodrli na svom pravcu nastupanja i s prednjim dijelovima izbili u selo Dubicu. Ali, pred svađu neprijatelj je izvršio snažan protivnapad i potisnuo oba ta bataljona na polazne položaje; čak se 3. bataljon povukao i iz Prnjavora ka Potočanima. Slično se desilo i sa napadom 1. i 4. bataljona, čije su se čete probile do ivice Odžaka i izmiješale s neprijateljem. Uporna i žestoka borba je nastavljena i po danu, sve do 14 časova, kada su se i ti bataljoni, poslije neprijateljevog

71) AVII, k. 409, br. reg. 9/15-8 (Vjerovatno istog dana je štab 3. korpusa izvijestio da ima vezu sa 53. divizijom, da su dvije njene brigade izbile na Vlašić-planinu, a da je jedna upućena na sektor Vučjak - Odžak. AVII, k. 409, br. reg. 9/16-8).

72) Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 284-5.

protivnapada, našli na polaznim položajima. U toj borbi 19. birčanska brigada je pretrpjela teške gubitke: 21 poginulog (među njima su bili komandant bataljona Miloš Trišić i pomoćnik političkog komesara bataljona Uroš Jurešević), 22 nestala i 32 ranjena Borca i starješine.⁷³

Kada su odbile prodor bataljona 19. birčanske brigade prema Dubici, ustaše su prebacile dio svojih snaga prema 16. muslimanskoj brigadi i u prijepodnevnim časovima zaustavile napad njenog prvog ešelona. On se, osamljen, ograničio na odbranu, čekajući pristizanje drugog ešelona. Oko podne, ustaše su i na njega preduzele jak napad, ali ga nisu potisnule dalje od Gornje Dubice. Kako je u to vrijeme stigao i drugi ešelon, 16. muslimanska brigada našla se na mostobranu na desnoj obali Save od Točka sve do raskrsnice putova 2 km zapadno od Pruda. U to vrijeme su se jedinice 19. brigade već bile povukle, ili su se povlačile na polazne položaje. Nemajući rezervu da obnovi napad prema Odžaku i u pravcu Dubice, štab divizije je odlučio da se i 16. brigada povuče na svoje ranije položaje. Vodeći lakše borbe tokom dana na mostobranu, ona se noću 7/8. maja bez uznemiravanja izvukla iz borbe i prije svanuća našla na položajima od Srnave do Ninoša.⁷⁴

Kako je u toku 7. maja 27. divizija ojačana sa 14. brigadom 53. divizije⁷⁵ i s dijelom artiljerije te divizije, štab 27. divizije riješio je da se u toku 8. maja izvrše temeljite pripreme i naredne noći u 3 časa izvrši opšti napad na ustašku grupaciju. Njegova ideja napada sada je bila da se napadnu glavna ustaška uporišta: 19. birčanska brigada u Odžaku, 16. muslimanska sa dva bataljona u Vlaškoj Mahali, a s jednim da prodre u Gornju Dubicu, i 14. srednjobosanska brigada s glavninom takođe da napadne uporište u Vlaškoj Mahali.⁷⁶

Napadu je prethodila artiljerijska i minobacačka priprema u trajanju od 25 minuta.⁷⁷ Noćnim gađanjem, međutim, nisu

73) AVII, k. 1112, cit. br. reg. 2 - 11, dr Zdravko Antonie, Jeremija Perić, cit. d., str. 248.

74) Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 284 - 5, Zbornik NOR, IV/34, cit. dok. br. 166.

75) O dolasku 14. brigade 53. divizije i o njenom angažovanju u borbama protiv ustaške grupacije vidi: Mladen Vukosavljević - Drago Karasijević, cit. d., str. 195-6, Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 285 i Zbornik NOR, IV/34, cit. dok. br. 166.

76) Zbornik NOR, IV/34, cit. dok. br. 166 i Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. dj., str. 285 - 6.

77) Od artiljerijskih jedinica tada je stigao samo jedan divizion koji je imao bateriju brdskih topova 75 mm i dvije baterije pukovskih topova 76 mm, svaka sa po dva oruda, 1 pt top 50 mm i 1 pa top (flak) 20 mm (Mladen Vukosavljević - Drago Karasijević, cit. d., str. 198).

neutralisani mnogi bunker i streljački zakloni, pa su jedinice navedenih brigada, kada su krenule najuriš, kao i ranije, dočekane jakim neprijateljevom vatrom. Mada su mjestimično prodrle kroz žičane prepreke (koje je neprijatelj imao oko Vlaške Mahale) i upale u rovove, nijednoj nije uspjelo da se dublje uklini u uporišta i da naruši sistem njihove odbrane. Borba je kod sve tri brigade produžena i danju, ali nijedna nije postigla značajniji taktički rezultat. Neprijatelj se vješto koristio svojim rezervama i dobro izvedenim protivnapadima potisnuo je sve tri brigade na polazne položaje. Kakvog su intenziteta i upornosti bili okršaji te noći i 9. maja, kada je zvanično kapitulirala nacistička Njemačka, djelimično se može vidjeti i po tome što je, na primjer, samo iz 16. muslimanske brigade na žičanim preprekama ostalo 10 boraca, mrtvih i ranjenih, koje nije bilo moguće iznijeti.⁷⁸

Poslije tog neuspjeha, štab 27. divizije zaključio je da bez angažovanja avijacije i tenkovskih jedinica »... ova grupa ustaša i njihova uporišta neće moći dugo vremena biti likvidirana. Sadašnja borba sve više poprima karakter pozicijskog ratovanja - iscrpljivanja, što, pak, nema ne ide u korist.«⁷⁹ Sa tom ocjenom upoznao je štab 3. korpusa i zatražio da se na području dejstva divizije angažuju avijacija i tenkovske jedinice. Istovremeno je obustavio napade sjačim snagama, naredivši brigadama da se sređuju, vrše obuku i napadima manjih jedinica iznuravaju neprijatelja.⁸⁰

4. *Uništenje neprijatelja*

Čekajući angažovanje avijacije i tenkova, štab 27. divizije preduzeo je neophodne mjere da se spreči izvlačenje ustaške grupacije iz okruženja u kome se nalazila. Sredinom maja jedinice pod njegovim komandovanjem bile su u sljedećem rasporedu: 20. romanijska brigada (bez dva bataljona) držala je mostobran i skelski prelaz kod Modriče i bila u ulozi divizijske rezerve; 19. birčanska brigada, ojačana bataljonom Posavsko-trebavskog NOP odreda, na liniji k. 101 (južno od Odžaka) - selo Srnava; 16. muslimanska - na liniji od Srnave (isključno) - Potočani - do zaključno Duge Njive; 14. srednjobosanska brigada od sela Lipika, preko Vrbovca do Svilaja. Na lijevoj obali Save,

78) Ahmet Đonlagić i Ćamil Kazazović, cit. d., str. 286.

79) Zbornik NOR, IV/34, cit. dok. br. 166.

80) Isto, izvještaj štaba 27. divizije štabu 6. armije, 5. 6. 1945, dok. br. 171.

Sastanak štabova 3. korpusa i 27. divizije 24. maja 1945. godine kod Lipika na kome je donijeta odluka o napadu na ustašku grupu kod Odžaka i Vlaške Mahale. Zdesna u lijevo po dubini slike: Blažo Đuričić, politički komesar 3. korpusa, Vojo Ljuić, komandant korpusne vojne oblasti, ispred njega Zarije Skerović, politički komesar, i Miloš Zekić, komandant 27. divizije, u profilu Pero Kosorić, komandant 3. korpusa, i leđima okrenut Đurin Predpjević, komandant 53. divizije

od Svilaja do u visinu ušća Bosne, nalazio se jedan bataljon KNOJ-a a na desnoj obali Bosne, od Šamca do u visinu Mrke Ade, Posavsko-trebavski NOP odred (bez bataljona). Neposredno pred početak opšteg napada, na mjesta gdje su postojali gazovi na Bosni, u raspored Posavsko-trebavskog odreda ubačene su dvije čete 2. bataljona 20. romanijske brigade da spreče eventualno izvlačenje ustaša na tim mjestima.⁸¹

Iako je u proteklim borbama pretrpjela teške gubitke, borbenost i upornost ustaške grupacije nije popuštala. Nacistička Njemačka je bila kapitulirala, a 15. maja je prestao otpor njemačke Grupe armija »E« na jugoslovenskom ratištu. Ni te činjenice nisu odmah ispoljile svoj uticaj na odlučnost neprijatelja da nastavi otpor. Oko 20. maja iz ustaških rovova i bunkera još se mogla čuti cika, pjesma i povici Paveliću da dođe u Vlašku Mahalu. U takvom raspoloženju, neprijatelj je svakodnevno

81) Isto.

vršio ispade, a na napade manjih jedinica 27. divizije, koji su imali demonstrativni Karakter, po pravilu odgovarao protivnapadima. U vrijeme zatišja i noću zapažalo se da ustaše rade na dopuni fortifikacijske organizacije svojih položaja i uporišta. Iz svega toga zaključivalo se »... daje ova ustaška banda riješena na Borbu do posljednjeg boraca.«⁸² U stvari, radilo se o Kolektivnom strahu za počinjene zločine koji je bio osnovna kohezivna snaga koja je još držala tu grupaciju zločinaca na okupu i u spremnosti za dalju borbu. Ustaše koje su tih dana zarobljene odavale su utisak izgubljenih ljudi, a neke od njih su bili napola ljudi.⁸³ Osim toga, tih dana i kasnije mnogi leševi ubijenih neprijateljskih vojnika zaudarali su na alkohol.⁸⁴ Ukupno je, sredinom maja u obruču bilo od 2.000 do 3.000 ustaša.

Na traženje štaba 3. korpusa, Generalštab je odobrio da se za podršku 27. divizije upotrebi dio aviona koji su podržavali jedinice pod komandom 3. korpusa u borbi sa četničkom grupacijom. Riješeno je da se od 15 aviona (bili su to sovjetski »šturmovici« i njemačke »štuke«) njih 7 angažuju u bombardovanju ustaških uporišta u trouglu Bosne i Save. Na nekoliko dana prije početka njihovog dejstva jedinice su dobile naređenje da izrade odgovarajuća platna za signalizaciju, a i upustva kako da se najbolje iskoriste efekti napada avijacije na neprijateljeve položaje. Takođe je brigadama naređeno da sa manjim jedinicama pojačaju napade na ustaška uporišta da bi neprijatelj u njih privukao što jače snage i avijacija dobila što rentabilnije ciljeve.⁸⁵

Štab divizije je odlučio da, čim se ispolje rezultati bombardovanja, prvo ovlada Odžakom, a poslije toga da se napadom s fronta i iz pozadine zauzme Vlačka Mahala, prodre u Prud i uništi neprijatelj. Prvi zadatak je dodijelio 19. birčanskoj i dijelovima 20. romanijske brigade, a zauzimanje Vlačke Mahale trebalo je da izvrši 16. muslimanska brigada u sadejstvu s dijelovima 19. birčanske i glavninom 14. srednjobosanske brigade.⁸⁶ Štab 3. korpusa je, poslije poraza četničke grupacije, sredinom maja uputio prema Odžaku i 18. brigadu 53. divizije, koja je stigla 19. maja i upućena na lijevo krilo, u rejon sela Svilaja. U to vrijeme je stigao i štab 53. divizije, pa je on neposredno komandovao svojim jedinicama u završnim borbama za uništenje ustaške grupacije.⁸⁷

82) Isto, i Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 288.

83) M. Topolovac, Likvidirana je najokorelija grupa ustaških koljača, Front slobode, Tuzla, 6. 6. 1945. godine.

84) Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 290.

85) Isto, str. 289, AVII, k. 1112, cit. br. reg. 2-11.

86) Zbornik NOR, IV/34, cit. dok. br. 171.

87) Mladen Vukosavljević - Drago Karasijević, cit. d., str. 196 - 204.

Avijacija je 22. maja počela izviđanje, a odmah poslije toga i bombardovanje ustaških uporišta u Odžaku, Vlaškoj Mahali, Dubici, Mrkoj Adi, Balegovcu i Prudu. Direktnim pogocima je porušila armiranobetonske i veći broj drugih bunkera (izuzev velikog bunkera u Vlaškoj Mahali) i nanijela znatne gubitke neprijateljevoj živoj sili. Njeno dejstvo izazvalo je demoralizaciju kod ustaša kojima je postalo jasno da im se bliži kraj, pogotovu što je bombardovanje nastavljeno istim intenzitetom i naredna dva dana.^{88>}

Prema utvrđenom planu, 20. romanijska (bez dva bataljona) i 19. birčanska brigada krenule su u 23 časa 24. maja u napad na ustaše u Odžaku. Izložen koncentričnom udaru, već demoralisani neprijatelj branio se oko dva sata, a onda u neredu odstupio ka Vlaškoj Mahali i Balegovcu. Zauzimanjem Odžaka izvršen je bliži zadatak 27. divizije i stvoreni su uslovi za slamanje ustaške grupe koja se branila u Vlaškoj Mahali, najjačem neprijateljevom uporištu.⁸⁹ Bilo je planirano da se taj opšti napad izvrši u 4 časa 25. maja.⁹⁰

Međutim, glavnina ustaša koja se našla u Vlaškoj Mahali, uključujući i one koji su se izvukli iz Odžaka, riješila je da se probije iz obruča, i to preko odsjeka na kome se 16. muslimanska brigada nalazila razvijena za predviđeni napad. Između 2 i 3 časa 25. maja krenula je u proboj opštim pravcem preko Krčevine i potokom Jošavica ka Vučjaku. Ustaše su otvorile jaku vatru i u prvom naletu mjestimično izbacile jedinice te brigade iz rovova i zaklona na polaznom položaju. Do pred svitanje vodila se ogorčena borba. Tada je ona preduzela protivnapad i izbacila neprijatelja na jednu veliku čistinu. Na tom otvorenom, ravnom i bez ikakvih zaklona prostoru našla se masa ustaša koja se kretala u svim pravcima pod bliskom vatrom oko 200 puškomitraljeza i automata. Iz te gomile koja se razbila na grupe i grupice sve manje se odgovalo na vatru. Vidjelo se da oni koji nisu bili pogođeni spas traže u bijegu ka Vlaškoj Mahali.⁹¹

Ali, tamo više nije bilo spasa za ustaše. Dok je njihova glavnina pokušavala proboj, u Vlašku Mahalu su prodrle jedinice

88) Isto i Ahmet Donlagić i Ćamil Kazazović, cit. d., str. 289.

89) Isto. (U operacijskom dnevniku 19. birčanske brigade je zabilježeno da je napad počeo u 22 časa i da je trajao jedan sat.

90) Isto.

91) U svojim zabilješkama, ratnom dnevniku, Ibrahim Lojić, komandant 4. bataljona 16. muslimanske brigade, tu posljednju borbu opisao je sljedećim riječima:

14. srednjobosanske brigade. One su dočekale ustaše koje su bježale ispred bataljona 16. muslimanske brigade i za kratko vrijeme je i ta grupa bila uništena ili zarobljena.⁹²

Dok se vodila borba za dva najjača ustaška uporišta, Odžak i Vlašku Mahalu, i s ustaškom glavninom koja je pokušala proboj, na desnom krilu su dijelovi 20. romanijske brigade forsirali Bosnu i sa jedinicama Posavsko-trebavskog odreda očistili ustaške položaje na lijevoj obali. Odatle su podržali prodor jedinica 19. birčanske brigade prema Dubici. Na lijevom krilu su jedinice 53. divizije izvršile brz prodor desnom obalom Save i prepadom zauzele jako utvrđeni Prud. Već u prvim jutarnjim časovima 25. maja ustaška grupacija bila je potpuno razbijena i najvećim dijelom uništena. Samo su male grupe uspjele da se probiju ka Vučjaku. Tog i naredna dva dana jedinice 27. divizije su nastavile pretres terena i uništavanje i zarobljavanje preostalih pojedinaca ili grupica ustaša koji su se krile u šumarcama i na drugim mjestima.⁹³

U tom posljednjem napadu neprijatelj je od jedinica 27. divizije pretrpio gubitke od 881 mrtvog, 104 ranjena i 572 zarobljena. Između ostalog, tada su zaplijenjena 42 puškomitraljeza, 2 mitraljeza, 584 puške, 1 minobacač i druga oprema. Noću 24/25. maja 27. divizija je imala 16 mrtvih, 49 ranjenih, 6 nestalih i 1 utopljenog.⁹⁴

Borbe protiv ustaške grupacije spadaju među najkrvavije borbe koje je 27. divizija vodila tokom rata. U njima je 16. mus-

»25. V poslije pola noći otpočinje žestoka i posljednja bitka za V. Mahalu. Opkoljeni sa svih strana, zbijeni na prostoru od jednog kilometra kvadratnog, uporno se brane ustaše. Nebo je neprestano obasjano raketama i rafalima svjetlećih metaka ispaljenih iz stotinu mitraljeza. Paljba je vrla kao u kotlu. Vrlo se rijetko može prepoznati da li puca top ili bacač, mitraljez ili puške. Meci su zviždali sa svih strana kao vjetar, pošto je premali opkoljeni prostor. A ravnica je.

Oko 5 sati ujutro, pod pritiskom urnebesne i nezapamćene vatre ustaška rulja u neredu napravi prodor u našu stranu i prisili nas da se povučemo do Prnjavora. Talas ustaške rulje sve više je kuljao naprijed i pored silnih žrtava koje ostavljaju iza sebe.

U Prnjavoru se sredimo i priberemo, te predemo ponovo za razbijenim neprijateljskim grupama«. (Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 290).

92) Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 290 i AVII, k. 1112, cit. br. reg. 2-11.

93) Zbornik NOR, IV/34, cit. dok. br. 171.

94) Isto.

limanska brigada imala 134 mrtva i 400 do 500 ranjenih, a 19. birčanska brigada 72 poginula, 71 nestalog i 159 ranjenih. Podaci o gubicima jedinica 20. romanijske brigade nisu nađeni u raspoloživim izvorima, ali ona nije značajnije učestvovala u borbama, pa su njeni gubici u odnosu na druge dvije brigade neuporedivo manji. Ukupno je, dakle, u tim posljednjim borbama, na svom posljednjem zadatku tokom narodnooslobodilačkog rata, 27. divizija imala blizu 300 mrtvih i nestalih i više od 600 ranjenih boraca i starješina.⁹⁵

Komandant 27. divizije Miloš Zekić u pratnji načelnika štaba Jakoba Vodušeka, vrši smotru jedinica postrojenih u okolini Gradačca, kraj maja 1945. godine

Ratni, borbeni put 27. divizije završio se 27. maja 1945. godine. Sutradan je, na prigodnoj svečanosti kod Gradačca, 16. muslimanskoj brigadi predat Orden bratstva i jedinstva koji joj je, na predlog maršala Tita, dodijelio Prezidijum AVNOJ-a 12. januara 1945. godine.⁹⁶ Poslije te svečanosti jedinice 27. divizije krenule su na svoj mirnodopski raspored u kome su, pored drugih, dobile i borbene zadatke. U posljednjem ratnom izvještaju štaba 27. divizije oni su formulisani na sljedeći način:

»16. muslimanska brigada postavlja se na prostoru Posavine, dejstvujući istočno: do linije Brčko - Lopare - Tuzla, južno:

95) Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović, cit. d., str. 291, Nikola Andrić, cit. čl, n. d., str. 442 i AVII, k. 1112, cit. br. reg. 2-11.

96) Ahmet Đonlagić i Čamil Kazazović cit. d., str. 291.

Tuzla - Bukinje, zapadno: Bukinje - Srebrenik - Srnice - Gradačac - Modriča, sjeverno: Modrica - Samac, - Orašje - Brčko.

Na ovom prostoru brigada je zauzela sljedeći raspored: 1 bataljon Brka - Bukvik, 1 bataljon Gradačac - Modriča, 1 bataljon Bos. Samac - Orašje, 1 bataljon Lopare - Čelić. Štab brigade u Brčkom.

Zadatak brigade: uništenje četničkih bandi na prostoru Posavine i sadejstvo sa 19. i 20. brigadom u uništenju trebavskih, odnosno majevičkih četnika...

19. Birčanska brigada zauzima sljedeći raspored: štab brigade Gračanica, 1 bataljon Sokol, 1 bataljon Karanovac - Bojljanići, 1 bataljon Puračić, 1 bataljon Doboje - Maglaj.

Zadatak: uništenje ozrenskih i trebavskih četnika. U ovom cilju djelovanje iste je do linije Bukinje - Srebrenik - Srnice - Modriča - uzvodno rijekom Bosnom do Doboja - preko Maglaja na Zavidoviće, odatle dolinom Krivaje do Ribnice, zatim drumom na Poljice - Kiseljak - Bukinje.

20. Romanijska brigada zauzima sljedeći raspored: štab brigade u Bijeljini, 1 bataljon Janja, 1 bataljon Kozluk, 1 bataljon Rastošnica - Priboj, 1 bataljon Zabrdje - Ugljevik.

Zadatak: uništenje majevičkih četnika dejstvujući na prostoru južno: do linije Zvornik - Tuzla, nizvodno Drinom do njenog ušća u Savu, sjeverno: ušće Drina - Sava - do Brčkog i zapadno: do istočne linije dejstva 16. brigade.«⁹⁷

I kada je prestao rat, u miru, borba protiv četničkih i ustaških grupa i grupica, koje su se krile, a povremeno i vršile oružane napade na organe vlasti, manje jedinice JA i narodne milicije i na saobraćajna sredstva na drumovima, bila je još više od godinu dana jedan od najvažnijih zadataka 27. divizije.

97) Zbornik NOR, IV/34, cit. dok. br. 171.